

19.4 সামাজিক-আবেগিক বিকাশ :

আদি... সামাজিক বিকাশৰ...
আদি... সামাজিক বিকাশৰ...
আদি... সামাজিক বিকাশৰ...

“সামাজিক বিকাশ কেৱল সমাজে স্বীকৃতি দিয়া আচৰণসমূহ শিকাই নহয়। অন্যলোকৰ সৈতে সমাজত মিলি থকাৰ সামৰ্থ্যতাকো বুজায়।”

আদি... সামাজিক বিকাশ...
আদি... সামাজিক বিকাশ...
আদি... সামাজিক বিকাশ...

“আবেগিক বিকাশৰ অৰ্থ হৈছে— এজনৰ আবেগৰ ওপৰত সম্পূৰ্ণ নিয়ন্ত্ৰণ লাভ কৰা আৰু এইবোৰ সমাজে বিচৰা ধৰণে প্ৰকাশ কৰিবলৈ শিকা।”

দুয়োটা সংজ্ঞাতে থকা এটা সাধাৰণ কথা হ'ল— “সমাজে স্বীকৃতি দিয়া বা সমাজে বিচৰা ধৰণে আচৰণ কৰা।”
6-11 বছৰ বয়সৰ শিশুৰ আবেগ নিয়ন্ত্ৰণ কাৰণে শিকোৱা সমাজে স্বীকৃতি দিয়া সৈতে সহজে আবেগক নিৰ্বাচন আৰু প্ৰকাশ কৰিবলৈ শিকে।
সামাজিক বিকাশ সামাজিক বিকাশৰ সৈতে একেলগে হয়। সেয়ে ইয়াক আমি সামাজিক-আবেগিক বিকাশ বুলি ক'ব পাৰোঁ।
সামাজিক বিকাশে এটা শিশুৱে সামাজিক পৰিবেশত যেনে— ঘৰ, সমনীয়া, বিদ্যালয় আদিত সমায়োজন কৰিব পৰা সামৰ্থ্যতাকে বুজায়। ইয়াৰ অৰ্থ এয়ে যে, কিছুমান লোক যেনে— পিতৃ-মাতৃ, একে বয়সৰ খেলৰ সমনীয়া, বিদ্যালয়ৰ শিক্ষক আদিয়ে সামাজিক বিকাশত উৎসাহ যোগায়। তলত...
আদি... সামাজিক বিকাশ...
আদি... সামাজিক বিকাশ...
আদি... সামাজিক বিকাশ...

জোতা-মোজা পিন্ধিব পাৰে যদিও জোতাৰ ফিটা ভালদৰে মাৰিব নোৱাৰে। অৱশ্যে দাঁত ঘঁহিবলৈ আৰু মূৰৰ চুলি আঁচুৰিবলৈ সক্ষম হয়।

৪.১ (গ) সামাজিক বিকাশ :

কেঁচুৱা অৱস্থাত এটা শিশু কেৱল মাকৰ ওপৰতে নিৰ্ভৰশীল হয়। কিন্তু পূৰ্ণ বাল্যকালত শিশু আত্মনিৰ্ভৰশীল হ'বলৈ শিকে আৰু তিনি বছৰ বয়সৰ পৰা শিশুৱে সামাজিক ব্যক্তি হিচাপে বিকশিত হ'বলৈ ধৰে। এই সময়ছোৱাক অৰ্থাৎ ৩-৬ বছৰ

সামাজিক বিকাশ

বয়সক পূৰ্বৱৰ্তী বা আগতীয়া দল গঠনৰ (Pre-gang) বয়স বুলিও কোৱা হয়। এই সময়ত শিশুক সামাজিক আচৰণৰ বিকাশত সামান্য পৰিৱৰ্তন হোৱা দেখা যায়। বয়স বাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে শিশুৱে সমনীয়াৰ সৈতেহে সৰহ সময় কটায়। তিনিবছৰীয়া শিশুৱে ডাঙৰৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হোৱাতকৈ আত্মনিৰ্ভৰশীল হ'বলৈ বিচাৰে।^{১)} সেইদৰে চাৰি আৰু পাঁচ বছৰীয়া শিশুৱে লাহে লাহে অন্যৰ সৈতে বন্ধুত্বপূৰ্ণ আৰু সহযোগিতাবে থাকিব খোজে।

সাধাৰণতে তিনি বছৰ বয়সত শিশুৰ খেলৰ গোট বৃদ্ধি পোৱাৰ লগতে খেল বাছি ল'ব পৰা হয়। সেইদৰে বয়স বাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে বন্ধুৰ সৈতে সম্পৰ্কও বৃদ্ধি পায় আৰু তেওঁলোকৰ মাজত ভাবৰ আদান-প্ৰদানো বৃদ্ধি পায়। কিন্তু পূৰ্ব বাল্যকালৰ সময়ছোৱাত শিশুৰ সামাজিক আচৰণসমূহ আত্মকেন্দ্ৰিক হয় যদিও লাহে লাহে আৰু প্ৰণালীবদ্ধভাৱে তেওঁলোকে সহযোগিতাবে খেল খেলিব বিচাৰে। এইদৰে শিশুৱে ভাগ-বাটোৱাৰা কৰি খেলিবলৈ শিকে।

পূৰ্ব বাল্যকালৰ শিশুৰ দুটা অসামাজিক আচৰণ হৈছে— ঋণাত্মক বা নেতিবাচক মনোভাব (Negativism) আৰু আক্ৰমণাত্মক মনোভাব (aggression)। নেতিবাচক আচৰণৰ প্ৰধান কাৰণ হৈছে— পিতৃ-মাতৃৰ অস্থিৰ অনুশাসন, হতাশা ইত্যাদি। এনে আচৰণ দেখুওৱা শিশুৱে যিকোনো নিৰ্দেশ পালন কৰিব নোখোজে বা নুশুনা ভাও ধৰে, আঁকোৰগোঁজ স্বভাৱৰ, দাবী কৰিব পৰা, ধ্বংসাত্মক আৰু বিষণ্ণ বা খিংখিঙীয়া স্বভাৱৰ হয়। আনহাতে যিকোনো হতাশজনক অভিজ্ঞতা, শাৰীৰিক শাস্তি প্ৰদান, পিতৃ-মাতৃ আৰু শিক্ষকৰ বৈষম্যমূলক আচৰণ, অপ্ৰয়োজনীয় ভাবে জগৰীয়া কৰা, প্ৰত্যাখান কৰা আদিৰ বাবে শিশুৰ মনত আক্ৰমণাত্মক মনোভাবৰ সৃষ্টি হয়।

এই বয়সৰ শিশুৰ মাজত দেখা পোৱা এটা সাধাৰণ বৈশিষ্ট্য হৈছে— কাজিয়া কৰা আৰু ইয়াক শিশুৰ এক শৈক্ষিক অভিজ্ঞতা হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। কাৰণ, ইয়াৰ দ্বাৰা শিশুৱে অন্যলোকৰ সহগুণৰ বিষয়ে জানিব পাৰে। বয়স বাঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে শিশুৱে কোনো কামৰ বাবে প্ৰথমে প্ৰাপ্ত বয়স্কৰ আৰু পিছত একে বয়সৰ ল'ৰা-ছোৱালীৰ অনুমোদন বিচাৰে। বহু সময়ত শিশুৰ প্ৰাপ্তবয়স্কৰ নিয়মাৱলী আৰু সামাজিক গোটেৰ বিধিসমূহ মানি চলাত মত বিৰোধ হয়। কিয়নো, শিশুৱে অন্যান্য লোকৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰিব খোজে আৰু তাৰ বাবে সি বিপথে যাবলৈ ইচ্ছা কৰে।

পূৰ্ব বাল্যকালৰ শিশুৰ সামাজিক বিকাশ আৰু আচৰণসমূহ প্ৰধানকৈ দুটা কাৰকৰ দ্বাৰা নিৰ্ণয় কৰা হয়। এই কাৰক দুটা হৈছে— (১) আত্ম ধাৰণা আৰু (২) আত্ম নিয়ন্ত্ৰণ। এই বয়সৰ শিশুৰ নিজৰ প্ৰতি থকা ধাৰণা বহল হয় আৰু নিজৰ সামৰ্থ্যৰ বিষয়েও এক ধাৰণা গঢ় লৈ উঠে। পাঁচ বছৰ বয়সত শিশুৱে নিজৰ লিংগৰ বিষয়েও ভালদৰে বুজি পায়। আনহাতে শিশুৱে প্ৰাক বিদ্যালয়লৈ যোৱাৰ লগে লগে কিছুমান মূল্যবোধৰ বিষয়েও জ্ঞান লাভ কৰে। বিদ্যালয়ৰ পৰিবেশত শিশুৰ সামাজিক আচৰণসমূহৰ বিকাশ হোৱাৰ লগে লগে শিশুৱে আত্ম নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ শিকে। সমনীয়াৰ লগত খেলা বস্তু ভাগ-বাটোৱাৰা কৰি খেলিবলৈকো শিকে। এই ক্ষেত্ৰত বিদ্যালয়ৰ শিক্ষক-শিক্ষয়ত্ৰীসকলৰ লগতে সমনীয়াই এক বিশেষ ভূমিকা পালন কৰে।

৪.১ (ঘ) আবেগিক বিকাশ :

পূৰ্ব বাল্যকালৰ শিশুৰ আগ্ৰহসমূহ অতি সাধাৰণ কিন্তু অধিক তীব্ৰ হয়। এই সময়ছোৱা হৈছে আবেগিক ভাৰসাম্যহীনতাৰ সময়। যেতিয়া শিশুৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ

কৰা নহয়, তেতিয়া আবেগিক উচ্চাসৰ বহিঃপ্ৰকাশ ঘটে। ফলত এনে শিশুক নিয়ন্ত্ৰণ কৰাত অসুবিধা হয়। সাধাৰণতে $2\frac{1}{2}$ বছৰৰ পৰা $5\frac{1}{2}$ বা $6\frac{1}{2}$ বছৰৰ শিশুৱে এনে ধৰণৰ আবেগিক উচ্চাসৰ বহিঃপ্ৰকাশ দেখুৱায়। পূৰ্ব বাল্যকালত বৃদ্ধি পোৱা আবেগসমূহ হৈছে— খং বা মানসিক ক্ষোভ, অত্যধিক ভয়, হিংসা ইত্যাদি। এই আবেগসমূহ বিভিন্ন কাৰণত উদ্ভৱ হ'ব পাৰে। এই বয়সৰ শিশুৱে খেলা-ধূলা কৰি ভাল পায়। যদি শিশুৰ বাহিৰত সৰহ সময় খেলি ভাগৰ লাগে, মাক-দেউতাকে জোৰকৈ যিকোনো কাম কৰিবলৈ দিলে আৰু প্ৰয়োজনতকৈ কম আহাৰ গ্ৰহণ কৰিলে শিশুৱে ওপৰত উল্লেখ কৰা আবেগসমূহ গভীৰ ভাবে প্ৰকাশ কৰে। বিভিন্ন বিজ্ঞানীয়ে প্ৰাক-বিদ্যালয়ৰ শিশুৰ ওপৰত অধ্যয়ন কৰি প্ৰমাণ কৰিছে যে যিবোৰ শিশুৰ পুষ্টিৰ মানদণ্ড উন্নত হয়, তেনে শিশুৱে ইতিবাচক আবেগ প্ৰকাশ কৰে।

এই বয়সত বৃদ্ধি পোৱা আবেগিক বৈশিষ্ট্যসমূহৰ মূল উৎস হৈছে শাৰীৰিক বা শৰীৰ সম্পৰ্কীয়। সৰহ ভাগ শিশুৱে ভাবে যে তেওঁলোকৰ মাক-দেউতাকে যি ধৰণৰ কাম কৰিবলৈ দিয়ে, তাতকৈ বেছিকৈ কৰিবলৈ তেওঁলোকে সমৰ্থ আৰু মাক-দেউতাকৰ বিৰোধিতাৰ ফলত শিশু বিদ্ৰোহী হৈ পৰে। আনহাতে শিশুৱে ভবা অনুসৰি যিকোনো কাম কৰিবলৈ অসমৰ্থ হ'লে খঙৰ আবেগ প্ৰকাশ কৰে। যিবোৰ শিশুৰ মাক-দেউতাকৰ আশা-আকাংক্ষাসমূহ বাস্তৱধৰ্মী হয়, তেনে শিশুৰ আবেগিক উত্তেজনা, মানসিক চাপ কম হয়।

পূৰ্ব বাল্যকালৰ শিশুৰ সাধাৰণ আবেগসমূহ হৈছে—

- **খং** : খং হৈছে পূৰ্ব বাল্যকালৰ শিশুৰ মাজত দেখা পোৱা এটা সাধাৰণ আবেগ। শিশুৱে প্ৰয়োজন পূৰণ কৰিবৰ বাবে বা বিচৰা বস্তু লাভ কৰাৰ এক খৰতকীয়া আৰু উজু উপায় হৈছে খং। শিশুৰ খং উঠাৰ কাৰণসমূহ হৈছে— খেলা সামগ্ৰী লৈ হোৱা বিবাদ বা মত-বিৰোধ, শিশুৰ কাৰ্যত বাধা পালে, অন্য শিশুৱে জোৰকৈ আঘাত কৰিলে, আশা পূৰণত বাধা পালে ইত্যাদি। শিশুৱে কান্দি, চিঞৰি, জঁপিয়াই, ওচৰত পোৱা যিকোনো বস্তু ভৰিৰে গুৰিয়াই খঙৰ আবেগ প্ৰকাশ কৰে।

- **ভয়** : শিশুৱে বিভিন্ন পৰিস্থিতিত বিভিন্ন ধৰণৰ ভয়ৰ আবেগ প্ৰকাশ কৰে। অপ্ৰীতিকৰ পৰিস্থিতিৰ উদ্ভৱ হোৱা ঘটনাৰ অভিজ্ঞতা, অন্যান্য যিকোনো পৰিস্থিতি আদিয়ে শিশুৰ মনত ভয়ৰ উদ্ৰেক হোৱাত সহায় কৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে চিনেমা

চাবৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা অন্ধকাৰ কোঠাত শিশুৱে আন্ধাৰলৈ ভয় কৰিব পাৰে। ভয় লগা বিষয় থকা গল্প বা ছবি; ৰেডিঅ' আৰু টেলিভিছন, চিনেমা আদিৰ পৰা ওলোৱা ডাঙৰ মাত আদিয়েও এই বয়সৰ শিশুৰ মনত ভয়ৰ সৃষ্টি কৰে। প্ৰথম অৱস্থাত শিশু ভয়ত আতংকিত হয় যদিও পিছলৈ এইবোৰৰ প্ৰতি বিশেষভাবে সঁহাৰি জনায়। ইয়াৰ বাবে শিশুৱে ভয় লগা অৱস্থাৰ পৰা আঁতৰি থাকে, লুকাবলৈ চেষ্টা কৰে আৰু কান্দে।)

● **হিংসা :** পৰিয়াললৈ দ্বিতীয় সন্তানৰ আগমণৰ লগে লগে পূৰ্ব বাল্যকালৰ শিশুৰ মনত হিংসাৰ ভাব জাগে। এনে পৰিস্থিতিত শিশুৱে মুক্তভাবে হিংসাৰ ভাব প্ৰকাশ কৰে বা পৰিস্থিতি সাপেক্ষে কেঁচুৱাৰ আচৰণসমূহ দেখুৱায়। যেনে— বিচনাত প্ৰস্ৰ কৰা, বেমাৰৰ ভাও জোৰা বা অন্যান্য দুষ্টালি কৰি মাক-দেউতাকক বিৰক্তি কৰে। এনেধৰণৰ আচৰণ দেখুওৱাৰ প্ৰধান কাৰণ হৈছে— মাক-দেউতাক বা পৰিয়ালৰ অন্য লোকৰ মনোযোগ আকৰ্ষণ কৰা।

● **কৌতূহল বা আগ্ৰহ :** সাধাৰণতে শিশুৰ দুইৰ পৰা তিনি বছৰ বয়সৰ সময়ছোৱাক 'প্ৰশ্ন সোধাৰ বয়স' (questioning age) বুলি কোৱা হয়। শিশুৱে ছয় বছৰ বয়সলৈকে বিভিন্ন ধৰণৰ প্ৰশ্ন সুধি নিজৰ কৌতূহল দমন কৰিব বিচাৰে। যদি তেওঁলোকৰ প্ৰশ্নৰ সঠিক উত্তৰ পায়, তেতিয়া সন্তুষ্ট লাভ কৰে। এইদৰে শিশুৱে নতুন কিবা বস্তু দেখিলে বা নিজৰ শৰীৰটোৰ বিষয়ে জানিবলৈ আগ্ৰহী হৈ উঠে।

● **আনন্দ :** সৰু ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ শাৰীৰিকভাবে সুস্থ হৈ থাকিলে সুখী হয় আৰু আনন্দ অনুভৱ কৰে। তাৰোপৰি কিছুমান অবাঞ্ছিত পৰিস্থিতিত, হঠাতে হোৱা চিঞৰ-বাখৰ, আকস্মিক দুৰ্যোগ, অন্যৰ সৈতে ধেমালি কৰা, যিকোনো কঠিন কাম সমাধা কৰিব পৰা আদিয়ে শিশুৰ মনত আনন্দ দিয়ে। শিশুৱে মিচিকীয়া হাঁহিৰে, ডাঙৰকৈ হাঁহি, হাত চাপৰি বজাই, জঁপিয়াই নিজৰ আনন্দ প্ৰকাশ কৰে।

● **দুখ :** যেতিয়া শিশুৱে আটাইতকৈ ভাল পোৱা বস্তু হেৰুৱায় তেতিয়া দুখৰ আবেগ প্ৰকাশ কৰে। বিশেষকৈ নিজৰ পোহনীয়া জীৱ-জন্তু, আটাইতকৈ ভাল পোৱা লোকৰ মৃত্যু হ'লে দুখ পায়। সেইদৰে শিশুৰ ভাল লগা পুতলা বা অন্যান্য খেলা বস্তু ভাঙিলেও শিশুৱে মনত দুখ অনুভৱ কৰে। শিশুৱে কান্দি, নিজৰ স্বাভাৱিক কাম-কাজ কৰিব নুখুজি বা খোৱা বস্তু বৰ্জন কৰি দুখৰ ভাব প্ৰকাশ কৰে।

গৃহ বিজ্ঞান

৬২

● মৰম চেনেহ : যিবোৰ বস্তু বা লোকে শিশুক আনন্দ দিয়ে বা সন্তুষ্টি দিয়ে, তেনে বস্তু বা লোকক শিশুৱে ভাল পায়, মৰম কৰে। শিশুৱে ভাল পোৱা লোক বা বস্তুক সাৱটি ধৰি, লাহেকৈ চপৰিয়াই, চুমা খাই মৰম চেনেহৰ ভাব প্ৰকাশ কৰে।

বয়স

তাই